

Han Kang

LEVENDE OG DØDE

Han Kang

LEVENDE OG DØDE

OVERSATT FRA KOREANSK AV VIVIAN EVELINA ØVERÅS

PAX FORLAG AS, OSLO 2017

ORIGINALENS TITTEL: *소년이 온다*

COPYRIGHT: © HAN KANG 2014

THIS BOOK WAS ORIGINALLY PUBLISHED IN KOREAN AS *소년이 온다*(THE BOY IS COMING), PUBLISHED IN 2014 BY CHANGBI PUBLISHERS, INC.

UTGITT PÅ ENGELSK AV PORTOBELLO BOOKS I 2016 MED TITTELEN HUMAN ACTS

FORORD: © DEBORAH SMITH 2016

NORSK UTGAVE: © PAX FORLAG 2016

EPUB-PRODUKSJON: SPECIALTRYKKERIET VIBORG A/S

ISBN: 978-82-530-3953-4

FORORDET ER OVERSATT FRA ENGELSK AV MARI JOHANNE MÜLLER

INNKJØPT AV NORSK KULTURRÅD

Det må ikke kopieres eller tilgjengeliggjøres noe fra denne epub i strid med åndsverkloven, eller uten særskilt avtale med Pax Forlag eller med Kopinor, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk. Utnyttelse i strid med lov eller avtale kan medføre erstatningsansvar og inndragning, og kan straffes med bøter eller fengsel.

Forord

På begynnelsen av 1980-tallet var Sør-Korea en kruttønne som bare ventet på en gnist. Bare noen måneder tidligere var Park Chung-hee, generalen som hadde styrt landet siden kuppet han gjennomførte i 1961, blitt myrdet av direktøren for sin egen etterretningstjeneste. Park var arkitekten bak det såkalte «Mirakelet ved Hanfloden» – Sør-Koreas raske omveltning fra et lutfattig og krigsherjet til et fullt ut industrialisert og økonomisk fremgangsrikt land – og hadde vunnet støtte i visse kretser, men de mange bruddene på menneskerettighetene gjorde at han aldri ble populær blant folk flest. Noen år tidligere hadde han falt for den klassiske, autoritære fristelsen å ty til ytterligere underkuende maktmidler. Blant annet forkastet han den gamle grunnloven og forfattet en ny som i praksis gjorde landet til et diktatur. I 1979 hadde sømmene begynt å rakne, og da Park erklærte unntakstilstand som svar på demonstrasjoner i den sørlige delen av landet, så noen dette som et tegn på at noe måtte gjøres.

Men drapet på Park var ingen seier for demokratiet. Parks etterfølger var hans protesjé Chun Doo-hwan, enda en general med bestemte meninger om hvordan et folk skulle styres. Innen mai hadde Chun brukt rykter om infiltrasjon fra Nord-Korea som unnskyldning for å utvide unntakstilstanden til å gjelde hele landet. Universiteter ble stengt, det ble ulovlig med politiske aktiviteter, og pressens ytringsfrihet ble ytterligere innskrenket. Etter nesten to tiår med Park Chung-hee kjente sørkoreanerne igjen en diktator når de så en. I byen Gwangju sør i landet ble studentdemonstrasjonene styrket av dem som hadde betalt for landets «mirakuløse» industrialiseringsprosess med beinhardt arbeid under risikofylte forhold, og som nå hadde fått økt sin politiske bevissthet gjennom medlemskap i fagforeningene. Fallskjermjegere ble sendt inn for å overta for politiet, men volden de utøvde mot den ubevæpnede sivilbefolkningen, førte bare til at støtten til den sivile militsen økte. Etter at opprørerne fikk tak i maskingevær, ble de gitt et kortvarig pusterom da hæren trakk seg ut av sentrum for å vente på forsterkninger.

Skuddvekslinger, heldedåder, David og Goliat – slik har Gwangju-opprøret blitt fremstilt i utallige filmer, og en mindre god forfatter kunne ha blitt fristet til å innlede med nettopp denne typen overfladiske, men gripende bilder. Han Kang begynner med lik. De ligger i hauger. Stinkende, uidentifiserte og derfor heller ikke begravet, utgjør de både et logistisk og et ontologisk problem. Vekslingen i originalen mellom ord der betydningen skifter fra «lik» eller «død kropp» til «dødt menneske» eller bare «kropp», viser til noe ubestemt som kan

minne om den greske tragedien Antigone. I koreansk sammenheng kan dette også kobles opp mot animistiske forestillinger og tanken om at kropp og sjel er ett – at vold mot kroppen også er et angrep på den ånden eller sjelen som gir kroppen liv. I Gwangju var et graverende aspekt ved forbrytelsene den volden som ble utøvd mot disse kroppene, og at måten de ble dumpet eller gjemt unna på, gjorde dem umulige å identifisere. Dermed kunne ikke de pårørende begrave dem med de nødvendige ritualer og seremonier.

Romanen er også uvanlig i det at den tar for seg demokratiseringsbevegelsens komplekse bakgrunn, selv om Han Kang gjør dette indirekte, gjennom å presentere romanfigurenes opplevelser i stedet for å skrive en tørr skildring av historieforløpet. Det finnes også en klassesdimensjon, der mye ligger under romanens overflate. Slik som i kapittelet «Jern og blod», der det skildres, med subtile virkemidler, hvordan et overlevende torturoffer fra arbeiderklassen presses av en universitetsprofessor til å gjenoppleve traumatiske minner for en avhandlings skyld. Romanen viser også hvordan fabrikkjentene, som nylig var blitt fagorganisert, var blant de mest engasjerte og synlige forkjemperne for forandring, noe som gjorde at myndighetene kunne betegne opprøret som et kommunistisk komplott orkestret av nordkoreanske spioner, og på den måten legitimere brutaliteten det ble slått ned med. Det er også rom for spørsmål knyttet til kjønn. Kapittelet «Et øye i natten» belyser hvordan kvinnelige arbeidere ble behandlet enda mer urettferdig enn mennene, ved å fortelle om en gruppe unge kvinner som har dannet sin egen fraksjon i fagforeningen.

Et annet viktig aspekt ved opprøret er det regionale. Det var ikke tilfeldig at de første protestene og den verste volden fant sted i den sørlige delen av landet, et område med en lang historie med både politisk dissens og underrepresentasjon i den sentrale regjeringen. Dette kan også delvis forklare hvorfor opprøret ble så brutalt slått ned, og hvordan regjeringen så lenge klarte å mørklegge de faktiske tallene og detaljene rundt det som skjedde. Det var først i 1997 at massakren fikk en offentlig minnedag, og antallet ofre er et omstridt spørsmål den dag i dag. I begynnelsen var det straffbart å sette spørsmålstegn ved de offisielle tallene, og de er ennå ikke revidert til tross for at de er betydelig lavere enn det som har blitt rapportert i utenlandske medier. Mentalt, om enn ikke geografisk, lå Gwangju langt nok unna Seoul til å virke «fjerntliggende» – det var den samme mentale avstanden som mellom London og Nord-Irland under Bloody Sunday-massakren i 1972.

Han Kang er født og oppvokst i Gwangju, og hennes svært personlige relasjon til stoffet betydde at det å skrive denne romanen var nødt til å bli en følelsesladd og vond prosess. Hun er en forfatter som lar seg dypt berøre, og hun har vært opptatt av at oversettelsen skulle opprettholde den moralske ambivalensen i originalen og unngå å sensasjonalisere sorgen og skammen som hjembyen hennes bærer på. Empatien hennes kommer kanskje sterkest til uttrykk i kapittelet «Der det blomstrer», der en gammel kvinne tenker tilbake på hendelsene som kostet hennes sønn livet.

I Levende og døde har fortiden, i likhet med de dødes kropp, ikke blitt

værende begravet. De fortrenge traumene bryter hele tiden gjennom i form av minner. På koreansk betyr et av ordene for «å huske» bokstavelig talt «å stige til overflaten» – det er den typen plutselige og vage minner som oftest dukker opp i Han Kangs bok. Kronologien i romanen er en kompleks vev med stadige glidninger mellom fortid og nåtid, noe som skaper en følelse av at det forgangne uten stans trenger inn i eller overskygger samtiden.

I 2013, da Park Chung-hees datter Park Geun-hye tiltrådte som president, steg fortiden til overflaten og rev bandasjen av for Gwangju-innbyggere som Han Kang. Romanen hennes er derfor både en personlig og politisk reaksjon på denne nye utviklingen, og en påminnelse om de handlingene vi mennesker alle er i stand til: de brutale og de ømme, de nedrige og de edle.

Deborah Smith

1.

Ungfugl (1980)

«Det blir visst regn», mumler du for deg selv.

Hva gjør vi hvis det begynner å hølje ned?

Du kniper øynene halvveis sammen og myser mot tempeltrærne foran provinskontoret. Som om vinden er i ferd med å ta form mellom de skjelvende grenene. Som om regndråpene ligger gjemt i lufta og med ett vil springe fram og henge dirrende i tomrommet, glitrende som gjennomsiktige juveler.

Du åpner øynene helt. Omrisset av trærne glir utover og blir tåkete; kanskje du trenger briller snart? Du ser for deg den mellomste broren din: et misfornøyd fjes bak firkantede briller. I det samme bryter det ut rop og applaus fra plassen nede ved fontenen, og bildet falmer. «Om sommeren glir brillene alltid nedover nesa, og om vinteren dogger de til hver gang man har vært utendørs», pleide han å si. Kanskje blir ikke synet ditt verre, slik at du likevel slipper å bruke briller.

«Nå må du høre etter! Kom hjem med en gang!»

Han hadde vært rasende. Du rister på hodet, forsøker å glemme stemmen hans og hvordan den skalv av sinne. Fra høyttaleren foran fontenen skingrer stemmen til en ung kvinne som har grepet mikrofonen. Fontenen er ikke synlig fra der du sitter, på trappa opp til den kommunale gymsalen. Hvis du hadde hatt lyst til å følge minnestunden på avstand, så kunne du gått rundt til høyresiden av bygget, men du blir hvor du er og lytter til stemmen hennes.

«Kjære alle sammen, de av våre kjære som har vært oppbevart på Røde Kors-sykehuset blir nå fraktet hit.»

Hun begynner på nasjonalsangen, men stemmen hennes begravnes under tusenvis av andre stemmer – de legges lag på lag, stables oppover og oppover, i et tårn, tusen meter høyt. Du synger også stille med på melodien som stiger tungt og trykkende, når høydepunktet, og faller.

Svaret var knapt da du i dag tidlig spurte Jin-su om hvor mange døde som skulle fraktes inn fra sykehuset: «Tretti.» Tretti kister er på vei med lastebil, mens refrenget nok en gang hever seg som et fjernt tårn, stiger og synker ned. De vil bli lagt side ved side foran fontenen, sammen med de tjueåtte kistene du hjalp til med å bære ned fra gymsalen i morges.

Blant de åttititre kistene i gymsalen var det tjueseks som ennå ikke hadde vært med på en felles minnestund, og i går kveld kom det familiemedlemmer

og identifiserte enda to lik. Et par kister ble snekret sammen over natten, så nå var det tjueåtte. Etter at du hadde ført inn navn og kistenummer i loggboka, noterte du «felles seremoni 3» i parentes, fordi Jin-su hadde bedt deg holde nøye oversikt, slik at de samme kistene ikke ble tatt ut til neste minnestund også. Denne ene gangen hadde du hatt lyst til å være til stede, men han ba deg bli igjen ved gymsalen: «Hold vakt her. Det kan hende det dukker opp folk som leter etter noen.»

De du arbeider sammen med – alle eldre enn deg – gikk for å delta. Pårørende, med svarte sløyfer festet over venstre bryst, fulgte etter med tunge skritt. De var utmattet etter å ha våket over kistene i flere netter, og lignet fugleskremser fulle av sand eller gamle filler, der de slepte seg ned til fontenen. Eun-suk ble igjen til sist, og da du sa at det var greit, at hun bare skulle gå etter de andre, smilte hun. Hun hadde en skjev tann som stakk fram når hun smilte, og den gjorde at hun alltid så litt rampete ut, selv når hun tvang fram et forlegent eller unnskyldende smil.

«Jeg skal bare få med meg begynnelsen, ok? Jeg kommer straks tilbake.»

Du ble sittende igjen for deg selv på trappa utenfor gymsalen. Loggboka lå over knærne; det var bare noen linjerte ark du hadde rasket sammen, med et stykke svart papp som perm. Kulden sivet opp fra betongtrappa, gjennom de himmelblå treningsbuksene dine. Kamouflasjebakka du hadde tatt på over gymtøyet, var kneppet helt opp til halsen, og du satt med armene tett i kors over brystet.

Praktfulle elver og fjell, tre tusen ri med hibiskus ...

Du slutter å nynne med. «Praktfulle elver og fjell ...» Du kommer til å tenke på skoletimene da dere studerte kinesiske hanja-tegn, og du kan huske at dere pugget tegnet for ryeo, «praktfull»; du kan neppe skrive det riktig lenger, det er et tegn med spesielt mange strøk. Betyr sangen at blomster gror langs vakre elver og fjell, eller at elvene og fjellene er vakre som blomster? Et bilde av stokkrosene som gror i hagen hver sommer, og som alltid strekker seg høyere enn deg, blir dobbeltekspontert over skriftegnet. Lange, rette stilker med kronblad lik hvite blomstrende tøyestykker, tett i tett. Du lukker øynene for å se det tydeligere for deg. Når du lar øyelokkene gli sakte opp, står tempeltrærne foran provinskontoret og skjelver i vinden som før, og ennå har ikke en eneste regndråpe sprunget ut av lufta.

*

De har nådd slutten av nasjonalsangen, men det virker som om kistene ennå ikke er på plass. Nå og da bryter sorgfulle skrik gjennom bruset fra folkemengden. Den unge kvinnen som holder mikrofonen foreslår å synge Arirang. Kanskje forsøker hun å vinne litt tid.

Du som drar av sted og forlater meg

kan ikke gå selv ti ri uten å få såre føtter ...

Etter at gråten har avtatt, sier kvinnen: «La oss be en stille bønn for de som har forlatt oss.» Summingen fra tusenvis av mennesker tar brått slutt, som ved et trylleslag, og du overraskes av stillheten som plutselig brer seg rundt deg. I stedet for å delta i bønningen, reiser du deg og går opp trappa med loggboka under armen. Døra inn til gymsalen står åpen, og mens du går mot den, trekker du ei maske ut av lomma og dekker til nese og munn.

Stearinlysene hjelper ikke stort.

Du går inn til tross for lukten. Under den regntunge himmelen er salen dunkel, som om kvelden har begynt å sige på, allerede midt på dagen. Kistene som har vært med på tidligere minnestunder, ligger i ryddige rekker innenfor døra. Under det store vinduet ligger trettito lik som ingen har gjort krav på, og som derfor ikke har fått kister å hvile i ennå, men i stedet ligger dekket til med hvite bomullskleder trukket opp til haken. Ved hvert hode står en tom brusflaske som du har satt et stearinlys i. Flammene blafrer taust mellom ansiktene.

Du fortsetter innover i gymsalen og ser omrissene av de sju som ligger bakerst i rommet. De er helt dekket til. Bare hvis det kommer noen som er på leting etter ei ungjente eller et barn, blir de hvite kledene løftet for å vise ansiktene i et kort øyeblikk; synet er for grusomt til å holde ut ellers.

Selv blant disse sju er det én kropp som er i så dårlig forfatning at hun har blitt plassert lengst vekk, innerst i hjørnet. Første gang du så henne, var hun en ganske spinkel ung kvinne i slutten av tenårene, kanskje tidlig i tyveårene, men nå har den råtne kroppen svulmet opp og er like stor som en voksen mann. Hver gang det kommer noen som savner ei datter eller lillesøster, og du blir nødt til å løfte kledet for å vise henne fram, blir du sjokkert over hvor rask forråtnelsesprosessen er. Hun har flere kutt fra en bajonett: De går fra pannen, ned over det venstre øyet og gjennom kinnet ned til haken. Kjøttet ligger blottlagt i dype flenger ved venstre bryst og i siden. På høyre side av hodet kan man se hjernemassen der skallen har blitt slått inn med ei kølle. De åpne sårene råtner først. Deretter var det blåmerker og skrubbsår på den forslåtte kroppen som ble bedrevet. Da hun først ble fraktet hit var tærne rene og uskadde, med klar neglelakk på, men med tiden har de mørknet og hovnet opp så de ligner ingefærknoller. Det prikkete skjørtet pleide å nå henne ned på leggen, men nå dekker det ikke engang de oppsvulmede knærne.

Du går bort til bordet ved inngangen, og fra en kasse under bordet finner du fram noen stearinlys som du tar med deg tilbake til liket innerst i salen. Det flakker ennå et svakt lys i stubben av det forrige stearinlyset, og du holder veken på det nye lyset inntil. Når flammen har tatt ordentlig tak, blåser du ut det gamle lyset, pirker stearinstumpen ut av halsen på glassflaska – forsiktig, så du ikke brenner deg – og bytter den ut med det nye lyset.

Stearinstumpen er fortsatt varm, og du holder den i hånden mens du bøyer deg forover. Stanken fra det råtne liket slår imot deg, men du tvinger deg til å

stirre inn i lyset du nettopp har tent. Flammen er kantet med et dirrende skjær, der ilden visstnok fortærer lukten fra de døde. Den guloransje ildtungen vaier varmt og hypnotiserende, og inni den kan du skimte et blåaktig lys som klamrer seg skjelvende til veken – det er formet som et lite hjerte, eller kanskje en eplekjerne.

Etter en stund blir den motbydelige lukten for overveldende og du retter deg opp. Når du kikker deg omkring i det dunkle rommet, står hvert stearinlys som en taus pupill og stirrer tilbake på deg.

Plutselig begynner du å undres: Hvor blir sjelen av når kroppen dør? Hvor lenge etterpå blir den værende ved kroppens side?

Etter å ha forsikret deg om at det ikke er flere stearinlys som er i ferd med å slukne, går du mot utgangen.

Når du som lever betrakter en som er død, kan det ikke da tenkes at sjelen også befinner seg rett ved siden av deg, og ser ned på sitt eget ansikt?

Du ser deg tilbake før du går ut av salen. Det finnes ingen sjeler her. Kun livløse, forstummede kropp og den forferdelige lukten av råtnende lik.

*

Til å begynne med, før de ble flyttet til gymsalen, lå likene i korridoren utenfor provinskontorets klagenemd. Du traff to unge kvinner der, begge noen år eldre enn deg. Den ene hadde på seg en skoleuniform med bred krage, den andre gikk i vanlige klær. Du ble stående og stirre på de to med et uforstående blikk: De tørket av de blodige ansiktene med en fuktig klut, og strevde med å rette ut krumbøyde armer slik at de lå rake ned langs de døde kroppene.

Jenta i skoleuniform løftet på hodet og trakk ned masken som dekket nese og munn. «Hva gjør du her?» Det var noe søtt ved de runde, litt utstående øynene hennes. Hun hadde håret samlet i to fletter, men små hårtuster sto ut overalt; rundt ansiktet klistret de seg til den svette huden.

Den kraftige lukten av blod hadde fått deg til å holde deg for nesa. Du senket hånden for å svare: «Jeg leter etter en venn.»

«Har dere avtalt å møtes her?»

«Nei, men han er kanskje blant ...»

«Jeg forstår. Ja, du må gjerne se etter.»

Det lå noenogtjue mennesker langs veggene i korridoren, og du kikket på dem etter tur: hvert ansikt og hver kropp. Du gransket dem nøye, for å være helt sikker, men etter en stund begynte det å svi i øynene og du blunket stadig for å kunne fokusere.

«Finner du ham ikke?» spurte den andre kvinnen mens hun rettet seg opp. Ermene på den lysegrønne skjorta var brettet opp til albuen. Da hun tok av seg masken, så du at hun nok ikke var jevngammel med jenta i skoleuniform, slik du først hadde trodd. Tidlig i tyveårene, tippet du. Hun så nesten litt sykkelig ut, med gulblek hud og lang, slank hals; bare øynene var skarpe og livlige. Stemmen hennes var klar og sterk.

«Nei.»

«Har du vært på likhusene ved Jeonnam universitetssykehus og Røde Kors-sykehuset?»

«Ja.»

«Hva med foreldrene hans?»

«Faren er i live, men han arbeider i Daejeon. Vennen min og storesøstera hans bor i tilbygget hjemme hos oss.»

«Fjernsamtaler blir vel ikke viderekoblet i dag heller?»

«Nei, jeg har prøvd flere ganger.»

«Hva med storesøstera, da?»

«Hun har ikke vært hjemme siden søndag, så jeg leter etter begge to. Men en nabo sa hun hadde sett noen som lignet vennen min, da soldatene åpnet ild i går, så derfor kom jeg hit.»

Jenta i skoleuniform brøt inn uten å løfte blikket: «Kan det ikke hende han bare er skadd og er innlagt på sykehuset?»

Du ristet på hodet.

«Han ville visst at vi var bekymret for ham og funnet en måte å kontakte oss på.»

«Kom tilbake om noen dager. Fra nå av blir visst alle døde fraktet hit – det er fullt på likhusene», sa kvinnen i lysegrønn skjorte.

Jenta i skoleuniform tørket av ansiktet til en ung mann som hadde fått halsen skåret over med bajonett; du kunne se drøvelen hans, rød og blottlagt. Hun lukket de vidåpne øynene med håndbaken, så skylte hun kluten og vridde den kraftig opp. Tykke dråper av det blodige vannet plasket tungt ned på gulvet utenfor vaskebøtta.

«Du, kanskje du kan hjelpe oss en stund, hvis du har tid? Bare i dag. Det er alt for få av oss her», sa den unge kvinnen i lysegrønn skjorte mens hun reiste seg og tok tak i bøtta. «Det er ikke særlig komplisert ... Du kan for eksempel klippe opp stoffstykkene som ligger der borte og dekke til likene. Hvis det kommer flere som deg og leter etter familiemedlemmer, så vis dem ett og ett lik. Mange av ansiktene er hardt skadde, så du må vise dem klærne og kroppen også, sånn at folk kan være helt sikre på om de gjenkjenner noen.»

Fra den dagen av arbeidet dere side om side. Eun-suk gikk i tredje klasse på videregående, slik du hadde gjettet. Seon-ju fortalte deg at hun var maskinsyerske for en kjolebutikk i hovedgata, men at hun plutselig hadde blitt stående uten arbeid; sønnen til paret som eide butikken gikk på et av universitetene i byen, og de hadde tatt ham med seg for å søke tilflukt hos slektninger sørpå. Både Eun-suk og Seon-ju hadde dratt til Jeonnam universitetssykehus for å gi blod, etter å ha hørt kunngjøringer i gatene om akutt blodmangel. På sykehuset hadde de blitt fortalt at provinskontoret nå var under sivilt styre, og at det var behov for mer arbeidskraft, så de tok veien dit. I alt kaoset endte de opp med å ta vare på likene.

På skolen du gikk på, ble plassene i klasserommet fordelt etter høyde, og